

Любов ДОЛИНСЬКА

*кандидат психологічних наук, професор, Український державний університет
імені Михайла Драгоманова, м. Київ, Україна*

Людмила ШИРЯЄВА

*кандидат психологічних наук, професор, Український державний університет
імені Михайла Драгоманова, м. Київ, Україна*

СТИЛЬ БАТЬКІВСЬКОЇ ПОВЕДІНКИ ЯК ЧИННИК КОНФЛІКТНОСТІ ПІДЛІТКІВ

Родинне виховання позначається на усьому житті людини і ґрунтується на емоціях і почуттях, приклад яких дають батьки, що, в свою чергу, формує емоційно-мотиваційне середовище дітей, їхнє ставлення до життя, впливає на психофізіологічний стан, особистісне зростання та успішність у майбутньому. Особливості ставлення батьків до дітей проявляються в різних стилях сімейного виховання та типах батьківської поведінки і визначають характер взаємодії з дітьми, які впливають на особливості сприймання батьків і «засвоєння ними основних правил і норм власної поведінки, виробляють їх позицію по відношенню до світу, до людей і до самих себе. А також виробляють захисні механізми щодо вирішення складних життєвих, зокрема конфліктних, ситуацій» [2, с. 39].

Все вищезазначене зумовлює актуальність теми дослідження щодо виявлення чинників конфліктної взаємодії в батьківсько-дитячих стосунках, зокрема такого соціально-психологічного чинника, як стиль батьківської поведінки.

В основу емпіричного вивчення зазначеної теми було покладено припущення про те, що виникнення конфліктів між батьками і дітьми (зокрема підлітками) значною мірою зумовлюється стилем батьківської поведінки, а актуалізація ефективних взаємодій методами активного соціально-психологічного навчання сприятиме як врегулюванню конфліктів, так і емоційному зближенню членів сім'ї, а відтак досягнення усвідомлення відчуття щастя та цінності сім'ї.

Проблема взаємовідносин в сім'ї була предметом вивчення багатьох як зарубіжних (А. Адлер, Е. Еріксон, С. Салліван, В. Сатір, Е. Фромм, К. Хорні, К. Юнг та ін.), так і вітчизняних психологів (Н. Вахняк, О. Горбачова, О. Горецька, Т. Довженко, С. Котова-Олійник, О. Остапчук, Н. Пов'якель та ін.). В них переконливо доводиться, що базовим чинником особистісного розвитку є особливості взаємовідносин дітей з батьками.

За А. Адлером відторгнення дитини і позбавлення її необхідної підтримки зумовлює формування у неї нереалістичного уявлення про своє «Я» і почуття неповноцінності [1]. К. Юнг вважав, що ініціаторами нервових і психічних порушень у дітей, їхніх неврозів і конфліктності завжди є батьки (12). Поведінка дитини «є зліпком з характеру батьків і формується залежно від властивостей їх характеру та залежить від особливостей поведінки і ставлення батьків до дітей» [10, с. 45]. У дитини, яка переживає травмуючі ситуації, формується, на думку К. Хорні, «базальна тривожність» і ворожість, які вона проектує на зовнішній світ і сприймає його як небезпечний [11]. В. Сатір виділяє «зрілі» і «проблемні» сім'ї, які відрізняються стійкістю самооцінок, ригідністю установок, характером комунікацій, рівнем конфліктності [9].

Часто самосвідомість батьків базується на інфантильній ідентифікації себе з власними батьками, що зумовлює перенесення їхніх методів і стилів виховання на своїх дітей [5].

У дослідженнях науковців застосовуються різні критерії щодо класифікації стилів виховання (поведінки) батьків та найчастіше виділяються авторитетний (демократичний), авторитарний, ліберальний та індиферентний (нехтуючий) [3; 4; 6; 8]. Доведено, що найоптимальнішим стилем є авторитетний (демократичний), а найбільш травматичними – авторитарний та індиферентний, в яких байдужість поєднується з ворожістю і стимулює у дітей руйнівні імпульси та прояви девіантної чи делінквентної поведінки [8].

Не зважаючи на численні дослідження прояву сімейних взаємодій проблема взаємозв'язку стилю батьківської поведінки з рівнем конфліктності підлітків не була предметом спеціального вивчення.

Сімейні конфлікти визначаються як «протистояння членів сім'ї на основі зіткнення протилежних мотивів і поглядів» [7, с. 72]. Н. Вахняк виділяє такі чинники сімейних конфліктів: претензії на лідерство, авторитарний тип відносин, наявність суперечливих інтересів, приниження почуття власної гідності, психологічна несумісність та ін. [4]. В багатьох дослідженнях вони виділяються в різних варіаціях і формулюваннях і можуть бути зведені до трьох видів: соціальні, соціально-психологічні та психологічні.

Стиль батьківського виховання як чинник конфліктності підлітків ми розглядаємо як соціально-психологічний, оскільки його формування відбувається під впливом сукупності факторів (ментальні і сімейні традиції, тип темпераменту, виховання, освіта, рольові установки та ін.).

У дослідженні було використано «Опитувальник батьківського ставлення» (А. Я. Варги і В. В. Століна), анкету «Стиль сімейного виховання» (Т. Круглої), методику PARI («Опитувальник батьківських установок» О. Шефера та Р. Белла в адаптації Т. Нешерета) та методику діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки (К. Томаса, адаптація Н. Гришиної). В дослідженні, яке проводилося в 2022 році в онлайн режимі, брали участь 40 підлітків, 40 матерів і 33 батька.

Результати дослідження показали достатньо високий рівень прийняття батьками дітей (90,9 % татусі та 82,5 % мами), середній рівень авторитарної гіперсоціалізації (72,5 % та 75,8 %) і найнижчі показники сприймання дитини як «невдахи» (87,9% – татусі; 87,5 % – мами). За своїм змістом вони відображають демократичні, авторитарні та індиферентні відносини і можуть слугувати загальним орієнтиром для визначення стилю поведінки батьків.

Дослідження батьківських установок показало домінування оптимального емоційного контакту, однак показники надмірної емоційної дистанції також високі. Вивчення рольових установок показало покладання надмірної відповідальності на матір і визнання авторитету батька «апріорі», хоча участь чоловіків у вихованні набагато менша.

Вивчення розподілу стилів сімейного виховання у досліджуваній групі батьків показало, що демократичному стилю віддають перевагу 15 % батьків, авторитарному – 47 %, ліберальному – 11 % та індіферентному – 27 %. З огляду на характеристики стилів маємо невтішні результати, які зумовлюють пошук шляхів, методів і засобів посилення роботи з батьками щодо особистісного зростання дітей як членів демократичного суспільства.

Вплив стилю батьківського виховання на поведінку підлітків чітко відображається у результатах проведення методики оцінки способів реагування в конфлікті. Батьки з демократичним стилем поведінки найчастіше використовують співробітництво і компроміс, з авторитарним – суперництво, з ліберальним та індіферентним – уникнення і пристосування. При цьому матері найчастіше використовують уникнення і компроміс, а батьки – суперництво і співпрацю.

Дослідження прояву агресивності підлітків показало її найвищий рівень у сім'ях, де домінує авторитарний стиль поведінки. Водночас ми не виключаємо, що рівень агресивності підлітків міг бути зумовлений і стресом, викликаним війною і баченими ними наслідками, інформацією, поведінкою батьків, які також не завжди в присутності дітей демонструють високу емоційну стійкість. В зв'язку з цим ми усвідомлюємо відносність отриманих показників та необхідність повторного і більш розширеного дослідження.

Перспективним напрямком ми бачимо також дослідження впливу партисипативного стилю поведінки, який поєднує ознаки усіх досліджуваних стилів, які проявляються залежно від ситуації та необхідності прийняття швидких і часто неординарних і навіть авторитарних рішень. Результати такого дослідження можуть зумовити оригінальну програму активізації оптимально-ситуативного стилю поведінки в сім'ї, який буде забезпечувати не лише емоційно-позитивне спілкування, а й безпеку життя членів сім'ї та взаємну відповідальність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адлер А. Практика і теорія індивідуальної психології. URL: <https://eko.org.ua/alfred-adler-praktika-i-teoriya-individualno%D1%97-psixologi%D1%97/>
2. Алексєєнко Т. Ф. Готовність батьків до виховання дитини. Педагогіка і психологія. 2002. № 4. С. 37–42.
3. Булавенко С. Співпраця батьків та школи для формування соціальної активності учнів. *Молодь і ринок*. 2019. № 10 (177). С. 134–139.
4. Вахняк Н. В. Соціально-педагогічний аналіз проблеми усвідомленого батьківства. *Вісник Луганського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Сер.: Педагогічні науки*. Луганськ: Вид-во «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. № 20 (231). Ч. II. С. 297–303.
5. Горецька О.В. Психологічні умови оптимізації спілкування батьків з дітьми дошкільного віку: монографія. Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2011. 231 с.
6. Довженко Т. О. Формування авторитету батьків як вихователів. Проблеми фізичного виховання і спорту. 2010. № 11. С. 27–30.
7. Корман О. А. Батьківське ставлення та його вплив на формування дитячої особистості. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*: зб. наук.пр. Київ. ун-ту імені Бориса Грінченка, Ін-ту пробл. виховання НАПН України.
8. Котова-Олійник С. В., Остапчук О. Л. Відповідальне батьківство як новітня світова тенденція. *Тато-школа: як створити та забезпечити стале функціонування*: метод. посіб. Вінниця : ФОП Данилюк В. Г., 2009. С. 4–8.
9. Сатир В. Як будувати себе та свою сім'ю. Київ: Наука. 1992. 190 с.
10. Трубавіна І.М. Сім'я в соціально-педагогічних дослідженнях: *матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (Київ, 17 травня 2012 р). Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2012. С.9-12.
11. Фромм Е. Мистецтво любові. URL: <https://knigogo.com.ua/chitati-online/mystetstvo-lyubovi/>

12. Шавровська Н.В. Заповіді щасливого батьківства. Київ: Марич, 2009. 57 с.

Зіновія КАРПЕНКО

доктор психологічних наук, професор, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна

ФОРМИ ДЕСТРУКЦІЇ ОСВІТНЬОГО ДІАЛОГУ В ОРГАНІЗАЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Цінним здобутком педагогічної психології, насамперед психології вищої школи, що розбудовується на аксіопсихологічних засадах, є цілісна концепція освітнього діалогу, повномасштабно розгорнута в однойменній концепції Галини Радчук. У ній ми знаходимо і сутнісне розуміння освітнього діалогу (ОД) як процесуально-цілісної форми активного навчання, метою якої є засвоєння професійних знань на ціннісно-смісловому рівні, і водночас вирішуються проблеми розвитку особистості... При цьому повноцінний ОД залежить від трьох складових: 1) діалогічності викладача; 2) діалогічності навчального матеріалу; 3) діалогічності студентів [2, с. 328]. Авторка концепції описує ОД крізь призму відповідних освітніх ситуацій, які розглядаються на рівнях формального, змістового й неодмінно особистісно-сміслового діалогу. Не вдаючись тут до стислого викладу всіх аспектів побутування ОД, зауважмо, що в даній концепції розглядається передовсім суб'єкт-суб'єктна взаємодія *викладача і студента*, опосередкована змістом навчального матеріалу. Видається, що перспективним напрямком досліджень є перевірка теоретичної моделі ОД в організаційному середовищі ЗВО й імплементація поняття «організаційна ситуація» в таким чином розширену концепцію. Йдеться про *якість і стиль взаємодії та міжособистісних стосунків усередині науково-педагогічних підрозділів ЗВО*, в першу чергу кафедри як його первинної структурної одиниці.

Розгляньмо, як може виглядати деструкція ОД в комунікативно-діловому контексті кафедри. Для цього скористаймося ключовими характеристиками ОД, пристосувавши їх до іншого контексту.